

อาชยาด

ศัพท์กล่าวกริยา คือ ความทำ, เป็นต้นว่า ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด, ชื่อว่า อาชยาด. ในอาชยาดนั้น ท่านประกอบ วิภัติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัย, เพื่อเป็นเครื่องหมายเนื้อความให้ชัดเจน.

วิภัติ

วิภัตินั้นท่านจำแนกไว้เพื่อเป็นเครื่องหมายให้รู้ กาล บท วจนะ บุรุษ, จัดเป็น ๘ หมวด. ในหมวดหนึ่ง ๆ มี ๑๒ วิภัติ อย่างนี้ :-

๑. วุตมามา

เป็นปัจจุบันกาล แปลว่า อยู่ ย่อม จะ

ปฺริส.	ปรสสบท		อตตโนบท	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต
ม.	สิ	ถ	เส	วฺเห
อุ.	มิ	ม	เอ	มฺเห

อนฺติ แปลงเป็น เร เช่น วุจฺจเร บ้าง. ใช้ เต แทน ติ เช่น ชายเต บ้าง. ใช้ อนฺเต แทน อนฺติ เช่น ปุจฺฉนฺเต บ้าง. ใช้ เอ แทน มิ เช่น อิจฺฉเ บ้าง.

๒. ปญจมี

บอกความบังคับ แปลว่า จง, บอกความหวัง แปลว่า เกิด, บอกความอ่อนวอน แปลว่า ขอจง,

ปฺริส.	ปรสสบท		อตตโนบท	
	เอก.	พหู.	เอก.	พหู.
ป.	ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ
ม.	หิ	ถ	สฺสุ	วฺโห
อุ.	มิ	ม	เอ	อามฺหเส

ใช้ ตํ แทน ตุ เช่น ชยตํ บ้าง. ลง หิ ลบ หิ ได้ เช่น คจฺฉ. ใช้ สฺสุ แทน หิ เช่น กรสฺสุ. หิ มิ ม ที่ชะท้ายธาตุทั้งปวง

๓. สดุดี

บอกความยอมตาม แปลว่า ควร, บอกความกำหนด แปลว่า พึง, บอกรำพึง แปลว่า พึง,

ปุริส.	ปรสสบท		อตตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	เอยย	เอยยฺ	เอถ	เอริ
ม.	เอยยาสี	เอยยาด	เอโถ	เอยยวโห
อุ.	เอยยามิ	เอยยาม	เอยยิ	เอยยามเห

เอยย ลบ ยย เสีย คงไว้แต่ เอ เช่น กร บ้าง. เอถ ใช้แทน เอยย เช่น ลภถ บ้าง.
เอยยิ ใช้แทน เอยยามิ เช่น ปุจเฉยยิ บ้าง.

๔. ปโรกษา

บอกอดีตกาลไม่มีกำหนด แปลว่า แล้ว

ปุริส.	ปรสสบท		อตตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อ	อุ	ตถ	เร
ม.	เอ	ตถ	ตโถ	วโห
อุ.	อํ	มฺห	อิ	มฺเห

วิภัตตินี้มีใช้แค่ อահ อามุ

๕. หียตตนี

บอกอดีตกาลตั้งแต่วานนี้ แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้-แล้ว

ปุริส.	ปรสสบท		อตตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อา	อุ	ตถ	ตถุ
ม.	โอา	ตถ	เส	วหิ
อุ.	อํ	มฺห	อิ	มฺหเส

๖. อชชตฺตนิ

บอกอดีตกาลตั้งแต่วັນนี้ แปลว่า แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้แล้ว

ปุริส.	ปรสฺสบท		อตฺตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	อี	อู่	อา	อู
ม.	โอ	ตถ	เส	วหิ
อุ.	อี	มหา	อ	มเห

อี มักรัสสะเป็น อิ เช่น กริ บ้าง. ลง ส. อาคม เป็น สิ เช่น อกาสิ บ้าง. อู่ ลง ส. อาคม เป็น ลู่ เช่น อาโรเจลู่ บ้าง. แผลงเป็น อู่ เช่น อักลู่ บ้าง. เป็น อีสู่ เช่น กรีสู่ บ้าง. โอ ใช้ อี ป. แทนโดยมาก. อี ลง ส. อาคม เป็น สี้ เช่น อกาสิ บ้าง.

๗. ภาวิสฺสนติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า จัก

ปุริส.	ปรสฺสบท		อตฺตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	สฺสติ	สฺสนติ	สฺสเต	สฺสนเต
ม.	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห
อุ.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสี	สฺสามเห

ใช้แทน สฺสามิ เช่น ลภิสฺสี บ้าง.

๘. กาลาติปตฺติ

บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า จัก-แล้ว ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า ได้ แล้ว

ปุริส.	ปรสฺสบท		อตฺตโนบท	
	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ป.	สฺสา	สฺสีสุ	สฺสถ	สฺสีสุ
ม.	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห
อุ.	สฺสี	สฺสามหา	สฺสี	สฺสามหเส

กาล

ในอาชยัตนั้น แบ่งกาลที่เป็นประธานได้ ๓ คือ

กาล ที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า เรียกว่าปัจจุบันกาล ๑,

กาลล่วงแล้ว เรียกว่า อดีตกาล ๑,

กาลยังไม่มาถึง เรียกว่า อนาคตกาล ๑.

กาลทั้ง ๓ นั้น แบ่งให้ละเอียดออกอีก, ปัจจุบันกาลจัด เป็น ๓ คือ ปัจจุบันแท้ ๑. ปัจจุบันใกล้อดีต ๑, ปัจจุบันใกล้ อนาคต ๑.

อดีตกาลจัดเป็น ๓ เหมือนกัน คือ ล่วงแล้วไม่มีกำหนด ๑, ล่วงแล้ววานนี้ ๑, ล่วงแล้ววันนี้ ๑.

อนาคตกาล จัดเป็น ๒ คือ อนาคตของปัจจุบัน ๑, อนาคตของอดีต ๑.

กาลที่กล่าวโดยย่อหรือพิสดารนี้ ต้องหมายรู้ด้วยวิภัตติ ๘ หมู่ที่กล่าวแล้ว อย่างนี้ :-

๑. วตุตมานา

บอกปัจจุบันนกาล.

๑) ปัจจุบันแท้ แปลว่า 'อยู่'

อุ. ภิกขุ **ธมฺม** เทเสติ ภิกษุ แสดง**อยู่** ซึ่งธรรม.

๑ ๒ ๓ ๑ ๓ ๒

๒) ใกล้อดีต แปลว่า 'ยอม'

อุ. กุโธ **นุ** ตวํ **อาคจฉลิ**? ท่าน **ยอม**มา แต่ที่ไหนหนอ ?

๑ ๒ ๓ ๒ ๓ ๑

๓) ใกล้อนาคต แปลว่า 'จะ'

อุ. ก็ **กโรมิ**? [ข้า] จะทำ **ซึ่งอะไร** ?

๑ ๒ ๒ ๑

๒. ปณฺจมี

บอกความบังคับ, ความหวัง, และความอ่อนนวย, เป็นต้น.

๑) บอกความบังคับ แปลว่า 'จง'

อุ. เอวํ วเทหิ. [เจ้า] จงว่า อย่างนี้.

๑ ๒ ๒ ๑

๒) บอกความหวัง แปลว่า 'เกิด'

อุ. สพฺเพ สตุตา อเวรา โหนตุ. สัตว์ ท. ทั้งปวง เป็น ผู้มีเวรหามีได้ เกิด.

๑ ๒ ๓ ๔ ๒ ๑ ๔ ๓ ๔

๓) บอกความอ่อนนวย แปลว่า 'ขอ-จง'

อุ. ปพฺพาเซถ มํ ภาณเต. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอ [ท่าน ท.] จง ยังข้าพเจ้า ให้บวช.

๑ ๒ ๓ ๓ ๑ ๑ ๒ ๑

๓. สตุตมี

บอกความยอมตาม, ความกำหนด, และความรำพึง, เป็นต้น.

๑) บอกความยอมตาม แปลว่า 'ควร'

อุ. ภาเซถ ปุริสตุตฺเต. [ชน] ควรคบ ซึ่งบุรุษสูงสุด ท.

๑ ๒ ๑ ๒

๒) บอกความกำหนด แปลว่า 'พึง'

อุ. ปุณฺณณฺเจ ปุริโส กยิรา. ถ้าวา บุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญไซ้.

๑ ๒ ๓ ๔ ๒ ๓ ๔ ๑

๓. บอกความจำพืด แปลว่า 'พืด'

อุ. ยนฺนุนา - หิ ปพพชเชยฺย โฉนหนอ เรา พืดบวช.

๑ ๒ ๓ ๑ ๒ ๓

๔. ปโรกขา

บอกอดีตกาล ไม่มีกำหนด แปลว่า 'แล้ว'

อุ. เตนา - ห ภควา. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค ตรัสแล้ว.

๑ ๒ ๓ ๑ ๓ ๒

เตนา - หุ โปราณา. ด้วยเหตุนี้ อาจารย์มีในปางก่อน ท. กล่าวแล้ว.

๑ ๒ ๓ ๑ ๓ ๒

๕. หียตฺตนิ

บอกอดีตกาล ตั้งแต่วานนี้ แปลว่า 'แล้ว, ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'ได้-แล้ว'

อุ. ขโณ โว มา อุปจจคา. ขณะ อย่า ได้เข้าไปล่วงแล้ว ซึ่งท่าน ท.

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๓ ๔ ๒

เอวํ อวจํ [ข้า] ได้กล่าวแล้ว อย่างนี้.

๑ ๒ ๒ ๑

๖. อชชตฺตนิ

บอกอดีตกาล ตั้งแต่วันนี้ แปลว่า 'แล้ว.' ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'ได้ - แล้ว'

อุ. เถโร คามํ ปิณฑาย ปาวิสฺสี. พระเถระ เข้าไปแล้ว สู่บ้าน เพื่อบิณฑะ.

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๔ ๒ ๓

เอวรูปํ กมมํ อกาสิ. [ข้า] ได้ทำแล้ว ซึ่งกรรม มีอย่างนี้เป็นรูป.

๑ ๒ ๓ ๓ ๒ ๑

๗. ภวิสฺสนฺติ

บอกอนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า 'จัก'

อุ. ธมมํ สุนิสฺสาม. ข้า ท. จักพืด ซึ่งธรรม.

๑ ๒ ๒ ๑

๘. กาลาติปตติ

บอกอนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า 'จัก - แล้ว,' ถ้ามี 'อ' อยู่หน้า แปลว่า 'จักได้ - แล้ว'
อุ. โส เจ ยานํ ลภิสฺสา อคฺฉิสฺสา ถ้าว่า เขา จักได้แล้ว ซึ่งยานไซร์ [เขา] จักได้ไปแล้ว.
๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๒ ๑ ๔ ๓ ๕

บท

วิภัตตินั้น แบ่งเป็น ๒ บท คือ ปรัสสบท บทเพื่อผู้อื่น ๑ อัตตโนบท บทเพื่อตน ๑.

ปรัสสบทเป็นเครื่องหมายให้รู้ กิริยาที่เป็นกัตตุวาก,
อัตตโนบท เป็นเครื่องหมายให้รู้กิริยาที่เป็น กัมมวากและภาววาก อันจะกล่าวข้างหน้า, แต่จะ
นิยมลงเป็นแน่ที่เดียวก็ไม่ได้. บางคราวปรัสสบทเป็นกัมมวากและภาววากก็มี เหมือนคำบาลีว่า "

สทิสฺโส เม น วิชฺชติ. คนเช่นกับ ด้วยเรา [อันใคร ๆ] ย่อมหา ไม่ได้.

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๔ ๓

น จ ลพฺภติ รูปเ. อนึ่ง [อันใคร ๆ] ย่อมไม่ได้ ในรูป" เป็นต้น.

๑ ๒ ๓ ๔ ๒ ๑ ๓ ๔

บางคราว อัตตโนบทเป็นกัตตุวากก็มี เหมือนคำบาลีว่า

"ปิยโต ชายเต โสโก ความโศก ย่อมเกิด แต่ของที่รัก." เป็นต้น.

๑ ๒ ๓ ๓ ๒ ๑

คำที่กล่าวข้างต้นนั้น ประสงค์เอาแต่บทที่เป็นไปโดยมาก ถ้าจำกำหนดให้ละเอียดแล้ว ต้อง
อาศัยปัจจัยด้วย.

วจนะ

วิภัตตินั้น จัดเป็นวจนะ ๒ คือ เอกวจนะ ๑ พหุวจนะ ๑. เหมือนวิภัตตินาม ถ้าศัพท์นามที่
เป็นประธานเป็นเอกวจนะ ต้องประกอบกิริยาศัพท์เป็นเอกวจนะตาม, ถ้านามศัพท์เป็นพหุวจนะ ก็ต้อง
ประกอบกิริยาศัพท์เป็นพหุวจนะตาม, ให้มีวจนะเป็นอันเดียวกันอย่างนี้ :-

โส คจฺฉติ เขา ไปอยู่, เต คจฺฉนฺติ เขาทั้งหลาย ไปอยู่.

ยกไว้แต่นามศัพท์ที่เป็นเอกวจนะหลาย ๆ ศัพท์ รวมกันด้วย 'จ' ศัพท์ ใช้กิริยาเป็นพหุวจนะ ซึ่งจะมี
แจ้งในวากยสัมพันธ์ข้างหน้า.

เถโร คามํ ปิณฺฑาย ปวิสฺติ (เป็นเอกวจนะ)

เถโร จ สามเณโร จ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสฺนฺติ ฯ (เป็นพหุวจนะ ด้วยการควบ จ ศัพท์)

บุรุษ

วิภัตตินั้น จัดเป็นบุรุษ ๓ คือ ประถมบุรุษ ๑ มัชยมบุรุษ ๑ อุตตมบุรุษ ๑, เหมือนปुरुสศัพท์นาม. ถ้าปुरुสศัพท์นามใดเป็นประธานต้องใช้กิริยาประกอบวิภัตติให้ถูกต้องตามปुरुสศัพท์นามนั้นอย่างนี้ :-

โส ยาทิ เขา ไป,
ตฺวึ ยาสึ เจ้า ไป,
อหึ ยามิ ข้า ไป.

ในเวลาพูดหรือเรียนหนังสือ แม้จะไม่ออกชื่อปुरुสศัพท์นาม ใช้แต่วิภัตติกิริยาให้ถูกต้องตามบุรุษที่ตนประสงค์จะออกชื่อ ก็เป็นอันเข้าใจกันได้เหมือนกัน, เหมือนคำว่า เอहि [เจ้า] จงมา. ถึงจะไม่ออกชื่อ 'ตฺวึ' ก็รู้ได้ เพราะ 'หึ' วิภัตติ เป็นปัญจมี, เอกวจนะ, มัชยมบุรุษ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็สองความให้เห็นว่าเป็นกิริยาของ 'ตฺวึ' ซึ่งเป็นมัชยมบุรุษ, เอกวจนะ. แม้คำว่า **ปุลลณํ กริสสาม [ข้า ท.]** จักทำ ซึ่งบุญ. ถึงจะไม่ออกชื่อ 'มยึ' ก็รู้ได้ โดยนัยที่กล่าวแล้ว.

ธาตุ

วิภัติที่บอก กาล บท วจนะ บุรุษ เหล่านี้ สำหรับประกอบกับธาตุ คือกิริยาศัพท์ที่เป็นมูลราก. ธาตุนั้นท่านรวบรวมจัดได้เป็น ๘ หมวด. ตามพวกที่ประกอบด้วยปัจจัยเป็นอันเดียวกัน, แสดงแต่พอเป็นตัวอย่าง ดังนี้ :-

๑. หมวด ฦ ธาตุ

- * ฦ เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น [ฦ + อ = ภา + ตี] สำเร็จรูปเป็น ภาติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.
- * หุ เป็นไปในความ มี, ในความ เป็น [หุ + อ = โห + ตี] สำเร็จรูปเป็น โหติ ย่อมมี, ย่อมเป็น.
- * ลี เป็นไปในความ นอน [ลี + อ = สย + ตี] สำเร็จรูปเป็น เสติ, สยติ ย่อมนอน.
- * มร เป็นไปในความ ตาย, [มร + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น มรติ ย่อมตาย.
- ปจ เป็นไปในความ หุง, ในความ ต้ม [ปจ + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ปจติ ย่อมหุง, ย่อมต้ม.
- อิกข เป็นไปในความ เห็น, [อิกข + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น อิกขติ ย่อมเห็น.
- ลภ เป็นไปในความ ได้ [ลภ + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ลภติ ย่อมได้.
- คม เป็นไปในความ ไป [คม + อ = คจจ + ตี] สำเร็จรูปเป็น คจจติ ย่อมไป.

๒. หมวด รุ ธาตุ

- รุ เป็นไปในความ กั้น, ในความ ปิด [รุ + อ - เอ + ตี] สำเร็จรูปเป็น รุณติ, รุณเติ ย่อมปิด.
- มุจ^๑ เป็นไปในความ ปล่อย [มุจ + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น มุณจติ ย่อมปล่อย.
- ภุช เป็นไปในความ กิน [ภุช + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ภุณชติ ย่อมกิน.
- ภิ^๒ เป็นไปในความ ต่อย [ภิ + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ภินทติ ย่อมต่อย.
- ลิป เป็นไปในความ ฉาบ [ลิป + อ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ลิมปติ ย่อมฉาบ.

๑. ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ธาตุ เป็นอักษรมธาตุ เป็นไปในความ หลุด, พ้น สำเร็จรูปเป็น มุจจติ ย่อมหลุด.

๒. ถ้าลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ธาตุ เป็นอักษรมธาตุ เป็นไปในความ แตก, สำเร็จรูปเป็น ภิชชติ ย่อมแตก.

๓. หมวด ทิว ธาตุ

- * ทิว^๓ เป็นไปในความ เล่น [ทิว + ย = พุพ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ทิพพติ ย่อมเล่น.
- สิว เป็นไปในความ เย็บ [สิว + ย = พุพ + ตี] สำเร็จรูปเป็น สิพพติ ย่อมเย็บ.
- พุธ เป็นไปในความ ตริสรู้ [พุธ + ย = ชณ + ตี] สำเร็จรูปเป็น พุชณติ ย่อมตริสรู้.
- * ชี เป็นไปในความ ลื่น [ชี + ย + ตี] สำเร็จรูปเป็น ชียติ ย่อมลื่น.
- * มุห เป็นไปในความ หลง [มุห + ย = ยห + ตี] สำเร็จรูปเป็น มุยหติ ย่อมหลง.
- มุส เป็นไปในความ ลืม [มุส + ย = สส + ตี] สำเร็จรูปเป็น มุสสติ ย่อมลืม.
- รช เป็นไปในความ ย้อม [รช + ย = ชช + ตี] สำเร็จรูปเป็น รชชติ ย่อมย้อม.

๔. หมวด สฺ ฐาตุ

- สฺ เป็นไปในความ ฟัง [สฺ + ณา + ติ] สำเร็จรูปเป็น สฺณาติ ย่อมฟัง.
วฺ เป็นไปในความ ร้อย [วฺ + ณา + ติ] สำเร็จรูปเป็น วฺณาติ ย่อมร้อย.
ลฺ เป็นไปในความ ผูก [ลฺ + ญ = โณ + ติ] สำเร็จรูปเป็น ลฺโณติ ย่อมผูก.

๕. หมวด กิ ฐาตุ

- กิ เป็นไปในความ ชื้อ [กิ + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น กิณาติ ย่อมซื้อ.
ชิ เป็นไปในความ ชำนะ [ชิ + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น ชิณาติ ย่อมชำระ.
ฐฺ เป็นไปในความ กำจัด [ฐฺ + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น ฐฺณาติ ย่อมกำจัด.
จิ เป็นไปในความ ก่อ, ในความ สั่งสม [จิ + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น จิณาติ ย่อมก่อ, ย่อมสั่งสม.
ลฺ เป็นไปในความ เกี้ยว, ในความ ตัด [ลฺ + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น ลฺณาติ ย่อมเกี้ยว, ย่อมตัด.
ณฺ เป็นไปในความ รู้ [ณฺ = ชา + นา + ติ] สำเร็จรูปเป็น ชาณาติ ย่อมรู้.
มุ เป็นไปในความ ผัด, ในความ ไปรย [มุ + นา + ติ] สำเร็จ รูปเป็น มุณาติ ย่อมผัด, ย่อมไปรย.

๖. หมวด คหฺ ฐาตุ

- คหฺ เป็นไปในความ ถือเอา [คหฺ + ณา + ติ] สำเร็จรูปเป็น คณฺหาติ ย่อมถือเอา.

หมวด คหฺ ฐาตุ ที่ใช้ในอาชยาตมีแต่เท่านั้น.

๗. หมวด ตนุ ธาตุ

ตนุ	เป็นไปในความ	แผ่ไป	[ตนุ + โอ + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	ตโนติ	ย่อแผ่ไป.
กร	เป็นไปในความ	ทำ	[กร + โอ + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	กโรติ	ย่อทำ.
* สกุก	เป็นไปในความ	อาจ	[สกุก + โอ + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	สกโกติ	ย่ออาจ.
* ชาคร	เป็นไปในความ	ตื่น	[ชาคร + โอ + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	ชาโครติ	ย่อตื่น.

๘. หมวด จรุ ธาตุ

จรุ	เป็นไปในความ	ลัก	[จรุ + เณ - ฌย + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	โจเรติ, โจรยติ	ย่อลัก.
ตกุก	เป็นไปในความ	ตริก	[ตกุก + เณ - ฌย + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	ตกเกติ, ตกกยติ	ย่อตริก.
ลกข	เป็นไปในความ	กำหนด	[ลกข + เณ - ฌย + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	ลกเขตติ, ลกขยติ	ย่อกำหนด.
* มนตุ	เป็นไปในความ	ปรึกษา	[มนตุ + เณ - ฌย + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	มนเตติ, มนตยติ	ย่อปรึกษา.
จินตุ	เป็นไปในความ	คิด	[จินตุ + เณ - ฌย + ติ]	สำเร็จรูปเป็น	จินเตติ, จินตยติ	ย่อคิด.

[สกัมมธาทู - อกัมมธาทู]

ในธาทูทั้ง ๘ หมู่นี้ ธาตุบางเหล่าเป็นธาทูไม่มีกรรม ธาตุบางเหล่ามีกรรม.

ธาทูเหล่าใด ไม่ต้องเรียกหากรรม คือสิ่งอันบุคคลพึงทำ, ธาตุเหล่านั้น เรียกว่าอกัมมธาทู ธาตุไม่มีกรรม.

ธาทูเหล่าใด เรียกหากรรม, ธาตุเหล่านั้น เรียกว่าสกัมมธาทู ธาตุมีกรรม.

ธาทูที่หมายดอกจัน [*] ไว้ เป็นอกัมมธาทู เพราะไม่ต้องเรียกหากรรม. ธาตุที่ไม่ได้หมายดอกจันไว้ เป็นสกัมมธาทู เพราะต้องเรียกหากรรม เป็นต้นว่า

รฐ ธาตุ เป็นไปในความ ปิด, เรียกหากรรมว่า ปิดซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีประตุเป็นต้น.

อิกข เป็นไปในความ เห็น, เรียกหากรรมว่า เห็นซึ่งสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีต้นไม้เป็นต้น

วาก

กิริยาศัพท์ที่ประกอบด้วยวิภัติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ ดังนี้ จัดเป็นวาก คือ กล่าวบท ที่เป็นประธานของกิริยา ๕ อย่าง คือ กัตตวาก ๑ กัมมวาก ๑ ภาววาก ๑ เหตุกัตตวาก ๑ เหตุกัมมวาก ๑.

[กัตตุวาก]

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ทำ คือ แสดงว่า เป็นกิริยาของผู้ทำนั่นเอง. กิริยาศัพท์นั้น ชื่อกัตตุวาก: มีอุทาหรณ์ว่า **สุโท โอทโน ปจติ**

๑   ๒   ๓
พ่อครัว หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

๑   ๓   ๒

อธิบาย : **สุโท** [พ่อครัว] เป็นกัตตาผู้ทำ คือเป็นผู้หุง และเป็นบทประธานของกิริยาศัพท์ คือ **ปจติ** ท่านประกอบปฐมวิภัตติ.

โอทโน ซึ่งข้าวสุก เป็นกรรม สิ่งที่บุคคลพึงทำ คือเป็นสิ่งทีบุคคลพึงหุง ในกิริยาศัพท์ คือ **ปจติ** ท่านประกอบทุติยาวิภัตติ. กรรมศัพท์ ไม่เป็นสำคัญในวาก เพราะวากถ้ากิริยาศัพท์เป็นธาตุมีกรรมเหมือน **ปจติ**, กรรมศัพท์นั้นก็มิ, ถ้ากิริยาศัพท์เป็นธาตุไม่มีกรรม, ก็ไม่มี.

ปจติ เป็นกิริยาอาขยาต, **ปจ** ธาตุ เป็นไปในความ หุง **อ** ปัจจัย, **ติ** วัตตมานาวิภัตติ. บอ กปัจจุบันกาล, ปรัสสบท, ประถมบุรุษ, เอกวจนะ เป็นกัตตุวาก กล่าวผู้ทำ คือ บอกว่าเป็นกิริยาของ **สุโท** ซึ่งเป็นผู้หุง ด้วยเครื่องหมาย คือบุรุษ และวจนะเสมอด้วยบุรุษและวจนะของ **สุโท**.

[กัมมวาก]

กิริยาศัพท์ใดกล่าวกรรม สิ่งทีบุคคลพึงทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของกรรมนั่นเอง. กิริยาศัพท์ นั้น ชื่อกัมมวาก : มีอุทาหรณ์

ว่า **สุเทน โอทโน ปจียเต** ข้าวสุก อันพ่อครัว หุงอยู่.

๑   ๒   ๓   ๒   ๑   ๓

อธิบาย :- **สุเทน** อันพ่อครัว เป็นกัตตา ผู้ทำ คือเป็นผู้หุง โดยนัยก่อน ในกิริยาศัพท์ คือ **ปจียเต**, แผลกแต่ไม่เป็นบทประธาน และท่านประกอบตติยาวิภัตติ.

โอทโน เป็นกรรมโดยนัยก่อน, แต่เป็นประธานของกิริยาศัพท์ คือ **ปจียเต** ท่านประกอบปฐม วิภัตติ.

ปจียเต เป็นกิริยาอาขยาต, **ปจ** ธาตุ เป็นไปในความหุง, **ย** ปัจจัย, และ **อิ** อาคม, **เต** วัตตมานาวิภัตติ บอ กปัจจุบันกาล, อัตตโนบท, ประถมบุรุษ, เอกวจนะ, เป็นกัมมวาก กล่าวสิ่งที บุคคลพึงทำ คือ บอกว่าเป็นกิริยาของ **โอทโน** ที่เป็นของอันบุคคลพึงหุง ด้วยเครื่องหมาย คือ บุรุษ และวจนะ อันเสมอกันโดยนัยก่อน.

[ภาววาจก]

กิริยาศัพท์ใดกล่าวแต่สักว่า ความมี ความเป็น เท่านั้น ไม่กล่าวกัตตาและกรรม, กิริยาศัพท์นั้น ชื่อว่า ภาววาจก : มีอุทาหรณ์ว่า

เตน ฎยเต อันเขา เป็นอยู่.

๑ ๒ ๑ ๒

อธิบาย : **เตน** เป็นกัตตาโดยนัยก่อน ใน **ฎยเต**, ท่านประกอบตติยาวิภัตติ.

ฎยเต เป็นกิริยาอาชยาด. **ฎ** ธาตุ เป็นไปในความมี ความเป็น, **ย** ปจจัย, **เต** วัตตมานาวิภัตติ บอกรัจจุบัณฑกาล, อัตตโนบท ประถมบุรุษ, เอกวจนะ, เป็นภาววาจก กล่าวความมี ความเป็น.

กิริยาศัพท์ที่เป็นภาววาจกนี้ ต้องเป็นประถมบุรุษ เอกวจนะ อย่างเดียว. ส่วนตัวกัตตา จะเป็นพหุวจนะและบุรุษอื่นก็ได้ ไม่ห้าม.

[เหตุกัตตวาจก]

กิริยาศัพท์ใดกล่าวผู้ใช้ให้คนอื่นทำ คือแสดงว่า เป็นกิริยา ของผู้ใช้ให้ผู้อื่นทำนั้น, กิริยาศัพท์นั้น ชื่อ เหตุกัตตวาจก : มีอุทาหรณ์

ว่า **สามิโก สฺมฺ โหนฺ ปาเจติ** นาย ยัง [หรือใช้] พ่อครัว ให้หุงอยู่ ซึ่งข้าวสุก.

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๔ ๓

อธิบาย : **สามิโก** นาย เป็นเหตุกัตตา ผู้ทำอันเป็นเหตุ คือ เป็นผู้ใช้ ไม่ได้ทำเอง และเป็นบท ประธานของกิริยาศัพท์ คือ **ปาเจติ**, ท่านประกอบปฐมาวิภัตติ เหมือนกัตตา.

สฺมฺ ยัง [หรือใช้] พ่อครัว เป็นการิตกรรม คือ กรรมที่เขาใช้ให้ทำ ในกิริยาศัพท์ คือ **ปาเจติ**, ท่านประกอบตติยาวิภัตติบ้าง ตติยาวิภัตติบ้าง.

โหนฺ ซึ่งข้าวสุก เป็นกรรม ดังกล่าวแล้วในหนหลัง, **ปาเจติ** เป็นกิริยาอาชยาด.

ปจ ธาตุ เป็นไปในความหุง, **ณ** ปจจัย, **ติ** วัตตมานาวิภัตติ บอกรัจจุบัณฑกาล บท วจนะ บุรุษ ดังก่อน เป็นเหตุกัตตวาจก กล่าวกัตตผู้เป็นเหตุ คือ บอกรว่า เป็นกิริยาของ **สามิโก** ซึ่งเป็นผู้ใช้หุงนั้น ด้วยเครื่องหมายที่กล่าวแล้ว.

[เหตุกัมมมาจาก]

กิริยาศัพท์ใด กล่าวสิ่งที่เขาใช้ให้บุคคลทำ คือ แสดงว่าเป็นกิริยาของสิ่งนั้น, กิริยาศัพท์นั้น
ชื่อเหตุกัมมมาจาก: มีอุทาหรณ์ว่า

สามิเกน สูเทน โอทโน ปาจายิตะ ข้าวสุก อन्नาย ใช้พ่อครัว ให้หุงอยู่.

๑   ๒   ๓   ๔   ๓   ๑   ๒   ๔

อธิบาย : สามิเกน อन्नาย เป็นเหตุกัตตา คือ เป็นผู้ใช้ใน

กิริยาศัพท์ คือ ปาจายิตะ, แต่ไม่เป็นประธานของกิริยานั้น, ท่านประกอบตติยาวิภัตติ.

สูเทน ใช้พ่อครัว เป็นการิตกรรม ในกิริยาศัพท์ คือ ปาจายิตะ นั้น, ท่านประกอบตติยา
วิภัตติ.

โอทโน ข้าวสุก เป็นเหตุกรรม คือ สิ่งที่เขาใช้บุคคลให้ทำและเป็นประธานของกิริยาศัพท์
คือ ปาจายิตะ ท่านประกอบปฐมวิภัตติ.

ปาจายิตะ เป็นกิริยาอาชยาต ปจฺ ธาตุ เป็นไปในความหุง, ณาเป และ ย ปัจจย, อิ
อาคม, เต วัตตมานาวิภัตติ บอก กาล บท วจนะ บุรุษ ดังก่อน, เป็นเหตุกัมมจาก กล่าวกรรมผู้
เป็นเหตุ คือบอกว่า เป็นกิริยาของ โอทโน ซึ่งเป็นของที่เขาใช้ให้บุคคลหุงนั้นด้วยเครื่องหมายที่กล่าว
แล้ว.

จากทั้ง ๕ นี้ เป็นสำคัญของเนื้อความทั้งปวงในการพูด หรือ แต่งหนังสือ, ถ้าผู้พูดหรือเขียน
หนังสือใช้จากไม่ถูกต้องแล้ว ก็พาให้เนื้อความที่ตนประสงค์จะกล่าวนั้น ๆ เสียไป ไม่ปรากฏชัด
เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้ศึกษา พึงกำหนดจากทั้ง ๕ นี้ให้เข้าใจในแม่นยำ.

กัตตฺตฺวจาก

สูโท โอทนํ ปจติ

กัมมจาก

สูเทน โอทโน ปจยิตะ

ภาวจาก

เตน ภูยเต

เหตุกัตตฺตฺวจาก

สามิโก สูทํ (สูเทน) โอทนํ ปาเจติ (ต้องมี ทั้ง อัน... ทั้ง ยัง....)

เหตุกัมมจาก

สามิเกน สูทํ (สูเทน) โอทโน ปาจายิตะ (ต้องมีอัน แต่ไม่มียังก็ได้ ต้องดูบริบทของประโยคด้วย)

มาตรา โทลาย ปุตุโต นิปฺปชฺชาปีโต

ปุตุโต อ.บุตร มาตรา อัมมารดา นิปฺปชฺชาปีโต ให้นอนแล้ว โทลาย บนเปล

ปัจจัย

วากทั้ง ๕ นี้ กุลบุตรจะกำหนดได้แม่นยำ ก็เพราะอาศัยปัจจัยที่ประกอบ. ปัจจัยนั้นก็จัดเป็น ๕ หมวดตามวากา.

ปัจจัยในกัตตุวาก ๑๐ ตัว คือ อ, เอ, ย, ญ, ณา, นา, ณา, โอ, ฌ, ฌย. ปัจจัยทั้ง ๑๐ ตัวนี้ แบ่งลงในธาตุ ๘ หมวด นั้น อย่างนี้ :-

อ, เอ. ปัจจัย ลงในหมวด ฎ ธาตุ และในหมวด รุ ธาตุ
แต่ในหมวด รุ ธาตุ ลงนิกคหิตอากม หน้าพยัญชนะที่สุดธาตุด้วย. รุ ธุ รุณ
ย ปัจจัย ลงในหมวด ทิว ธาตุ.
ญ, ณา. ปัจจัย ลงในหมวด สุ ธาตุ.
นา ปัจจัย ลงในหมวด กี ธาตุ.
ณา ปัจจัย ลงในหมวด คหุ ธาตุ.
โอ ปัจจัย ลงในหมวด ตนุ ธาตุ.
ฌ, ฌย. ปัจจัย ลงในหมวด จุ ธาตุ.

ในกัมมวาก ลง ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากม หน้า ย ด้วย อุ. ดังนี้ :- ปิยเต สิวียเต เป็นต้น.

ในภาววาก ลง ย ปัจจัย อุ. ฎยเต เป็นต้น

ในเหตุกัตตุวาก ลงปัจจัย ๔ ตัว คือ ฌ. ฌย, ณาเป, ณาปย. ตัวใดตัวหนึ่ง. อุ. ดังนี้ :-
ฌ = ปาเจติ, สิพเพติ. ฌย = ปาเจยติ, สิพพยติ. ณาเป = ปาจาเปติ, สิพพาเปติ.
ณาปย = ปาจาปยติ, สิพพาปยติ. เป็นต้น.

ในเหตุกัมมวาก ลงปัจจัย ๑๐ ตัวนั้นด้วย, ลงเหตุปัจจัย คือ ณาเป ด้วย, ลง ย ปัจจัยกับ
ทั้ง อิ อากม หน้า ย ด้วย สำเร็จรูป อาปิย อุ. ดังนี้ :- ปาจาปิยเต, สิพพาปิยเต. เป็นต้น.

ยังมีปัจจัยที่สำหรับประกอบกับธาตุอีก ๓ ตัว คือ ข, ฉ, ส, เป็นไปในความปรารถนา อุ. ดังนี้ :-
ภุช ธาตุ เป็นไปในความ กิน ข ปัจจัย [ภุช + ข = พุภุช + ตี] สำเร็จรูปเป็น พุภุชติ
ปรารถนาจะกิน.

ขส ธาตุ เป็นไปในความ กิน ฉ ปัจจัย [ขส + ฉ = ชิขฉ + ตี] สำเร็จรูปเป็น ชิขฉติ
ปรารถนาจะกิน.

หฺร ธาตุ เป็นไปในความ นำไป ส ปัจจัย [หฺร + ส = ชิหฺร + ตี] สำเร็จรูปเป็น ชิหฺรติ
ปรารถนาจะนำไป.

ปัจจัยที่สำหรับประกอบด้วยนามศัพท์ ให้เป็นกิริยาศัพท์ ๒ ตัว คือ อาย, อีย. เป็นไปในความ

ประพจน์. อุ. ดังนี้:- จิรายติ ประพจน์เข้าอยู่. บุตุติยติ ย่อมประพจน์ให้เป็นเพียงตั้งบุตร เป็นต้น.

แบบแจกวิภัตติ

วิธีประกอบธาตุด้วยปัจจัยและวิภัตติ จักยกเว้นปโรกขาวิภัตติเสีย เพราะไม่ค่อยใช้ในหนังสือทั้งปวง ยกไว้แต่ อาห, อาหุ. ๒ ตัวเท่านั้น. ถึงแม้กัมมวาทกและเหตุกัมมวาทก ที่ใช้มากก็มีแต่ประสมบุรุษอย่างเดียว บุรุษนอกนั้นก็ใช้น้อย, เหตุนี้จักแจกแต่ประสมบุรุษอย่างเดียว.

กัตตุวาทก

แจก ภู ธาตุเป็นตัวอย่าง.

๑. วตตมานา

ปุริส.	เอก.	พหู.
ป.	ภวติ	ภวนติ.
ม.	ภวสิ.	ภวถ.
อุ.	ภวามิ.	ภวาม.

๒. ปณจมี

๓. สตุตมี

ป. ภวตุ.	ภวนตุ.	ภเว, ภเวย, ภเวถ.	ภเวยฺยุ.
ม. ภว, ภวาทิ.	ภวถ.	ภเวยยาสิ.	เวยยาถ.
อุ. ภวามิ.	ภวาม.	ภเวยยามิ, ภเวยฺย.	ภเวยยาม.

๕. หียตฺตนี

๖. อชตฺตนี

ป. อภา, อภา.	อภาว.	อภาวิ.	อภาวุ, อภาวิส.
ม. อภาโว.	อภาวถ.	อภาโว อภาวิ.	อภาวิทถ.
อุ. อภาวี.	อภาวม.	อภาวี.	อภาวิม.

๗. ภวิสฺสนฺติ

๘. กาลาติปตฺติ

ป. ภวิสฺสตี.	ภวิสฺสนฺติ.	อภวิสฺส.	อภวิสฺสํ.
ม. ภวิสฺสตี.	ภวิสฺสถ.	อภวิสฺสเส.	อภวิสฺสถ.
อุ. ภวิสฺสสามิ, ภวิสฺส.	ภวิสฺสาม.	อภวิสฺส.	อภวิสฺสาม.

แจก ปจฺ ฐาตุ เป็นแบบเทียบ.

๑. วัตตมานา

ปุริส.	เอก.	พหู.
ป.	ปจติ.	ปจนฺติ.
ม.	ปจสิ.	ปจถ.
อุ.	ปจามิ.	ปจาม.

๒. ปญจมี

ป. ปจตุ.	ปจนฺตุ.
ม. ปจ, ปจาหิ	ปจถ.
อุ. ปจามิ.	ปจาม.

๓. สตฺตมี

ปจ, ปเจยฺย, ปเจถ.	ปเจยฺยํ.
ปเจยฺยาสิ	ปเจยฺยถ.
ปเจยฺยามิ.	ปเจยฺยาม.

๕. หิยตฺตนี

ป. อปจา, อปจ.	อปจฺ.
ม. อปโจ.	อปจตถ.
อุ. อปจํ.	อปจมฺห.

๖. อชฺชตฺตนี

อปจि, อปเจสิ.	อปจํ, อปจิสฺ
อปโโต.	อปจิตถ.
อปจि.	อปจิมฺหา.

๗. ภาวิสฺสนฺติ

ป. ปจิสฺสติ.	ปจิสฺสนฺติ.
ม. ปจิสฺสสิ.	ปจิสฺสถ.
อุ. ปจิสฺสสามิ. ปจิสฺสํ.	ปจิสฺสสาม.

๘. กาลาติปตฺติ

อปจิสฺส	อปจิสฺสํ.
อปจิสฺเส.	อปจิสฺสถ.
อปจิสฺสํ.	อปจิสฺสามฺหา.

แม้ถึงหมวดธาตุอื่น ๆ ก็พึงแจกโดยนัยนี้, เปลี่ยนแต่ปัจจัยที่สำหรับกับหมวดธาตุนั้น ๆ เท่านั้น, ยกเสียแต่ธาตุบางอย่าง เข้ากับวิภัตติบางตัว สำเร็จรูปเป็นอย่างหนึ่ง ไม่คงตามแบบ, จะแจกไว้แต่ วัตตมานา ประถมบุรุษ พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น.

	เอก.		พหู.
รฺนฺธติ, ทิวฺพฺตติ.	รฺนฺธเฑติ.	รฺนฺธนฺตติ, ทิวฺพฺนฺตติ.	รฺนฺธเณตติ.
สฺกฺนฺตติ, กีนฺตติ.	สฺกฺนฺตติ.	สฺกฺนฺตติ, กีนฺตติ.	สฺกฺนฺตติ.
คณฺหฺตติ. ตโนตติ.		คณฺหฺตติ. ตโนตติ.	
โจเรตติ, โจเรตติ.	โจเรตติ.	โจเรตติ. โจเรตติ.	โจเรตติ.

คำอธิบายในกัตตฺวาจก

๑. พฤทธิ อู ที่สุดแห่งธาตุเป็น โอ บ้าง, เอา โอ เป็น อว บ้าง, อุ. โหติ, ภวติ. พฤทธิ อี ที่สุดแห่งธาตุเป็น เอ บ้างเอา เอ เป็น อย บ้าง, อุ. เสติ, สยติ. เอา คม เป็น คจฺจ บ้าง, อุ. คจฺจติ. เป็นต้น.

๒. มิ - ม - วัตตมานา กัตติ ทิ - มิ - ม ปณฺจมี กัตติ อยู่ข้างหลัง ต้อง ทิฆะ อ ที่สุดปัจจัย เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง, อุ. คจฺจฺหาติ, คจฺจฺหามิ, คจฺจฺหาม. เป็นต้น.

๓. ลบ ทิ - ปณฺจมี เสียบ้างก็ได้, แต่เมื่อลบ อย่าทิฆะ อ เป็น อา ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๔. ลบ ยย ที่สุดแห่ง เอยฺย สตฺตมี คงไว้แต่ เอ บ้างก็ได้ ในหมวดธาตุทั้งปวง, และมักใช้ เถถ อัตตโนบท แทน เอยฺย บ้าง.

๕. อุตตมบุรุษ สตฺตมี เอกวจนะ มักใช้ เอยฺย อัตตโนบท แทน เอยฺยยามิ โดยมาก ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๖. อา - หียตฺตนิ มักรัสสะเป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๗. โอ - มัชยมบุรุษ หียตฺตนิ และ อชฺชตฺตนิ เอกวจนะ มีที่ใช้น้อย, ใช้ประถมบุรุษเสียเป็นพื้น.

๘. รัสสะ อี อชฺชตฺตนิ เป็น อี และลง สฺ อาคมบ้าง ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๙. เอา อู เป็น อีสฺ ได้บ้าง ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๑๐. ลง อ อาคม หน้าธาตุที่ประกอบ หียตฺตนิ อชฺชตฺตนิ กาลาติปตฺติ ได้.

๑๑. ลง อี อาคม หลังธาตุและปัจจัยที่ประกอบ อชฺชตฺตนิ ภวิสฺสนฺติ และ กาลาติปตฺติ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๑๒. อุตตมบุรุษ ภวิสฺสนฺติ เอกวจนะ ใช้ สฺส อัตตโนบท

แทน สสามิ ได้บ้าง.

๑๓. รัสสะ อา กาลาติปตติ เป็น อ ในหมวดธาตุทั้งปวง.

๑๔. ลง นิคคหิตอาคม ในหมวด รุฑ ธาตุแล้ว อาเทศนิกคหิตเป็นพยัญชนะที่สุตวรรค ตามวิธีสนธิ อ. สำแดงแล้วในธาตุข้างต้น.

๑๕. เอา ย ปัจจัย กับ ว ที่สุดแห่ง ทิว ธาตุ เป็นต้น เป็น พพ.

กับ ฐ ที่สุดแห่ง พุฐ ธาตุ เป็นต้น เป็น ชฌ.

กับ ห ที่สุดแห่ง มุห ธาตุ เป็นต้น เป็น ยห.

กับ ส ที่สุดแห่ง มุส ธาตุ เป็นต้น เป็น สส.

กับ ช ที่สุดแห่ง รช ธาตุ เป็นต้น เป็น ชช.

๑๖. พฤทธิ ญ ปัจจัย เป็น โณ ในหมวด ส ธาตุ.

๑๗. เอา ณา ธาตุ เป็น ชา.

๑๘. ลบ ห ที่สุดแห่ง คห ธาตุ เสีย.

๑๙. เมื่อลง เณ, ญย ปัจจัย ต้องพฤทธิสระตัวหน้าธาตุและลบ ญ เหมือนวิธีตัดทิต.

อ อี ส ห อํ อาคมในอาชยาด

อ อาคม เช่น อ + กร (ลบท้ายธาตุแล้วที่ขะต้นธาตุ) + อี (รัสสะ อี เป็น อี) + ส อาคม = อกาลิ

อี อาคม เช่น กร + อี อาคม + สสามิ = กรีสสามิ

ส อาคม เช่น อ + หุ (อาเทศ อุ เป็น โอ) + โหสิ + อี (รัสสะ อี เป็น อี) + ส อาคม = อโหสิ

ห อาคม เช่น ปติ + ฐา (รัสสะ อา เป็น อ) อี (รัสสะ อี เป็น อี) + ห อาคม = ปติฐหิ

อํ อาคม เช่น รุฑ ลง อํ ต้นธาตุ แปลง อํ เป็นพยัญชนะที่สุตวรรคของพยัญชนะท้ายธาตุ รุณธ

กัมมวาจก

แจกแต่่วัตตมานา ประถมบุรุษอย่างเดียว

เอก.

พหู.

ปจียเต, ปจจเต.

ปจียนเต, ปจจนเต.

รฺนุธิยเต.

รฺนุธิยนเต.

สิวียเต.

สิวียนเต.

สุยฺยเต.

สุยฺยนเต.

กียเต.

กียนเต.

คหียเต.

คหียนเต.

กรียเต.

กรียนเต.

จฺรียเต.

จฺรียนเต.

คำอธิบายในกัมมวาจก

๑. ลง อิ - อาคม หน้า ย ปัจจัย ในกัมมวาจก.

๒. เอา ย - ปัจจัย กับ จุ ที่สุดแห่ง ปจฺ ชาติ เป็น จจ บ้าง ไม่ต้องลง อิ อาคม.

๓. ซ้อน ยฺ - พยัญชนะ ที่ ย-ปัจจัยบ้าง.

ภาววาจกก็แจกเหมือนกัมมวาจก ไม่ต้องแจกไว้ในที่นี้, ต่างกันแต่ลักษณะที่กล่าวแล้ว ในวาจกข้างต้น.

เหตุกัตตฺวาจก

แจก ปจฺ ชาติ ลง เณ และ ญย ปัจจัย เป็นตัวอย่าง.

๑. วตฺตมานา

๒. ปณฺจมี

ปฺริส. เอก.

พหู.

เอก.

พหู.

ป. ปาเจติ.

ปาเจนฺติ.

ปาเจตุ.

ปาเจนฺตุ.

ม. ปาเจสิ.

ปาเจถ.

ปาเจहि.

ปาเจถ.

อฺ. ปาเจมิ.

ปาเจม.

ปาเจมิ.

ปาเจม.

๓. สตฺตมี

๖. อชฺชตฺตนิ

ป. ปาเจยฺย, ปาเจถ.

ปาเจยฺยฺ.

อปาเจสิ.

อปาเจิสฺ.

ม. ปาเจยฺยาสี.

ปาเจยฺยถ.

อปาเจสิ.

อปาเจยฺยิตถ.

อฺ. ปาเจยฺยามิ,

ปาเจยฺยาม.

อปาเจสิ.

อปาเจยฺยิมหา.

ปาเจยฺย.

(หิยตฺตนี ไม่ได้อั้ใช้ ไม่ต้องแจก)

๗. ภาวิสุสนติ

ป. ปาเจสุสตี. ปาเจสุสนตี.
ม. ปาเจสุสตี. ปาเจสุสถ.
อ. ปาเจสุสามิ. ปเจสุสาม.

๘. กาลาตีปตฺตี

อปาจยิสฺส. อปาจยิสฺสํ.
อปาจยิสฺเส. อปาจยิสฺสถ.
อปาจยิสฺสํ. อปาจยิสฺสามหา.

แจก ปจ ฐาตุ ลง ณาเป ณาปย ปัจจย เป็นตัวอย่าง.

๑. วตฺตมานา

ปุริส. เอก. พหุ.
ป. ปาจาเปตี. ปาจาเปนตี.
ม. ปาจาเปลี. ปาจาเปถ.
อ. ปาจาเปมิ. ปาจาเปม.

๒. ปญจมี

เอก. พหุ.
ป. ปาจาเปตุ. ปาจาเปนตุ.
ม. ปาจาเปหิ. ปาจาเปถ.
ป. ปาจาเปมิ. ปาจาเปม.

๓. สตฺตมี

ป. ปาจาเปยฺย,
ปาจาเปถ.
ม. ปาจาเปยฺยาสี. ปาจาเปยฺยถ.
อ. ปาจาเปยฺยามี,
ปาจาเปยฺยํ.

๖. อชฺชตฺตนี

อปาจาเปลี. อปาจาเปลฺลํ.
อปาจาเปลี. อปาจาปยิตฺถ.
[ณาปย]
อปาจาเปลี. อปาจาปยิมหา.
[ณาปย]

(หิยตฺตนี ไม่ได้อั้ใช้ ไม่ต้องแจก)

๗. ภาวิสุสนติ

ป. ปาจาเปสุสตี. ปาจาเปสุสนตี.
ม. ปาจาเปสุสตี. ปาจาเปสุสถ.
อ. ปาจาเปสุสามิ. ปาจาเปสุสาม.

๘. กาลาตีปตฺตี

อปาจาปยิสฺส. อปาจาปยิสฺสํ.
อปาจาปยิสฺเส. อปาจาปยิสฺสถ.
อปาจาปยิสฺสํ. อปาจาปยิสฺสามหา.

แม้ถึงหมวดธาตุอื่นก็พึงเทียบโดยนัยนี้. จะแจกแต่วัตตมานา ประถมบุรุษ ลง ฌ และ ณาเป ปัจจัย เป็นตัวอย่างเท่านั้น.

เอก.	พหู.
รฺนฺเชติ, ลฺพิเพติ, สาเวติ. กีนฺาเปติ. คาเหติ, ตานาเปติ. โจราเปติ.	รฺนฺเชนฺติ, ลฺพิเพนฺติ, สาเวนฺติ. กีนฺาเปนฺติ. คาเหนฺติ, ตานาเปนฺติ. โจราเปนฺติ.

ลงปัจจัยที่มี ฌ แล้ว พหูพจน์สรรพนามที่ไม่ใช่พยัญชนะซ้อนอยู่เบื้องหลังแล้ว ลบ ฌ เสีย เหมือนกับที่กล่าวแล้ว ในโคตตตัทธิต

เหตุกัมมจาก

แจกแต่วัตตมานา ประถมบุรุษอย่างเดียว ลง ณาเป ปัจจัย เป็นตัวอย่าง

เอก.	พหู.
ปาจาปิยเต. รฺนฺธาปิยเต. ลฺพิพาปิยเต. สาวียเต. [ณฺย] กีนฺापียเต. คาหาปิยเต. ตานापียเต. โจราปิยเต.	ปาจาปิยนฺเต. รฺนฺธาปิยนฺเต. ลฺพิพาปิยนฺเต. สาวียนฺเต. กีนฺापียนฺเต. คาหาปิยนฺเต. ตานापียนฺเต. โจราปิยนฺเต.

อาชยตนั้น มีนัยวิจิตรพิสดารนัก. นักปราชญ์ผู้ร้อยกรองคัมภีร์ศัพทศาสตร์พรรณนาไว้อย่างละเอียด ครั้นข้าพเจ้าจะนำมาอธิบายไว้ในที่นี้ให้สิ้นเชิง ก็เห็นว่าจะทำการศึกษาของกุลบุตรให้เนิ่นช้า.

อีกประการหนึ่ง หนังสือบาลีไวยากรณ์นี้จะไม่มีความจบลงได้จึงได้เลือกเอาแต่วิธีจะใช้ทั่วไปในกิริยาศัพท์ทั้งหลาย มาสำแดงไว้เป็นตัวอย่าง. เมื่อทราบแบบหนึ่งแล้วก็ป็นอันเข้าใจทั่วไป. ถึงอย่างนั้นวิธีเปลี่ยนแปลงวิภัติ จำเพราะธาตุบางตัว แม้ไม่สาธยายแก่ธาตุทั้งหลาย แต่มีที่ใช้มาก

[อสุ ธาตุ]

อสุ ธาตุ ซึ่งเป็นไปในความ มี, ความ เป็น, อยู่หน้าแปลงวิภัติทั้งหลายแล้ว ลบพยัญชนะ
ต้นธาตุบ้าง ที่สุดธาตุบ้าง อย่างนี้ :-

ติ	เป็น	ตถิ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตถิ.
อนติ		คงรูป	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	สนติ.
สิ		คงรูป	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสิ.
ถ	เป็น	ตถ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตถ.
มิ	เป็น	มฺหิ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อมฺหิ.
ม	เป็น	มฺห	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อมฺห.
ตุ	เป็น	ตถุ	ลบที่สุดธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อตถุ.
เอยฺย	เป็น	อียา	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	ลียา.
เอยฺย			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุส.
เอยฺยํ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุสํ.
เอยฺยํ	เป็น	อียํ	ลบต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	ลียํ.
เอยฺยาสิ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุส.
เอยฺยาสถ			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุสถ.
เอยฺยามี			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุสํ.
เอยฺยาม			กับทั้งธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อสุสาม.
อิ		คงรูป	ที่หะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิ.
อุ		คงรูป	ที่หะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสุ.
ตถ		คงรูป	ที่หะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิตถ.
อิ		คงรูป	ที่หะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิ.
มฺหา		คงรูป	ที่หะต้นธาตุ	สำเร็จรูปเป็น	อาสิมฺหา.

ฝึกแปลเบื้องต้น

๑. โโก ฌมมัม เทเสติ ?
๒. สามณเณเรน ฌมโม ปกาสิยเต.
๓. เกนายัม (เกน อยัม) ภูโป ปติฏฐาปิยเต (ปติ ฐา ณาเป ย ปัจจัย กับทั้ง อิ อากมหน้า ย)?
๔. มหาราชา ราชบุรีสี กมมัม การาเปติ.
๕. กถัม มาตาปิตโร ปุตเต อนุสาเสยยุม ?
๖. เต ปาปา ปุตเต นิวาเรณติ, เต กลยาณ ปุตเต นิเวเสนติ.
๗. กถัม มยา ปฏฺฐิพชชเต ?
๘. กิ อมหากัม สุกฺขัม อุปฺปาเทสสติ ?
๙. กุสลญฺเจ กเรยยาสิ.
๑๐. กุสลัม กโรหิ.
๑๑. กสฺมา สิสฺโส ครุณา ครหิยเต ?
๑๒. สฺริ น ปิวามิ.
๑๓. มา เอวมกาสิ.
๑๔. ตสฺโสวาหัม กโรหิ.
๑๕. กหัม อิเม คมิสฺสนติ ?
๑๖. อิเมหิ ชเนหิ ราชนิเวสนัม คมียเต.
๑๗. จิรํ อิธ วสิมฺหา.
๑๘. พาลัม น เสเวยย.
๑๙. ปณฺทิตเมว ภาชตุ.
๒๐. ยัม ธีโร ตัม กายเรยย, ตัม กรสฺสุ.
๒๑. ขโณ โว มา อุปฺจจกา อุป + อติ แปลง อติ เป็น อจฺจ คม ชาติ ลบที่สุดชาติ อา หิยตฺตนี.
๒๒. ขณาตีตา หิ โสจฺนติ.
๒๓. เตนาห โปราโณ.
๒๔. เตนาหุ โปราณา.
๒๕. พหุ ชนา อิธ สนนฺิปตีสุ.
๒๖. กิณฺณุ กิโต ว ติฏฺฐสิ ?
๒๗. ชีวนฺโต น สุกฺขัม ลภ.
๒๘. สจฺหา เอวํ อชานิสฺสํ, ตัม นาภวิสส.
๒๙. ยนฺนุนาหัม ทุกฺขา มุจฺเจยยัม.
๓๐. มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหฺวตฺถ.